

నికి కన్యనిచ్చునది ప్రాజాపత్య వివాహంబు, ఇది తనతోడ ముందు వెనుక నారతరంబుల సుధరించును. డబ్బ తీసికొని యమ్మునది యాసురం బనబడును. కన్యావరులు ఒప్పుందము మీద చేసికొనునది గాంధర్వము. యద్ధమునందపహరించునది రాక్షస వివాహము. మోసముచే కన్యనపహరించునది మైశాచము పరమనింద్యము. అని యాజ్ఞవల్క్య వచనంబులు.

3. ఉక్తకాలముననే వివాహముకర్తవ్యము

శ్లో॥ ప్రాజాపత్యబ్రాహ్మణైవ వివాహముషినంజ్ఞకారి ।

ఉక్తకాలేషుకర్తవ్యాశ్చత్వారిః ఫలదాయకాః ॥ ౮ ॥

తా॥ ప్రాజాపత్యము, బ్రాహ్మణము, దైవము, ఆర్షము, అను నీ నాల్గు వివాహంబులును ఉక్తకాలంబులలోనే చేయఁదగినవి. ఎందువల్లననిననివి ఫలముల నిచ్చునవి. అని నారదవచనము. (ఇచ్చట తక్కిన గాంధర్వాసురమైశాచ రాక్షసంబులు కామకారంబులు ఫలకారులు కావనియును వీటికి కాలనిర్బంధము లేదనియును గ్రాహ్యము.)

౪. ప్రశ్నలగ్నముచే వివాహయోగము.

శ్లో॥ లగ్నాత్త్రి పంచాస్తదశాయగన్తు ।

హిమద్యుత్జ్వనిరీక్షితశ్చ ॥

తయోస్తుసంబంధకరస్తదానిం ।

నార్కాంశులుప్తో నచనీచగశ్చేత్ ॥ ౯ ॥

తా॥ ఈకన్యక నీ వరునకు చేయవచ్చునాయ్యని దైవజ్ఞుని దగ్గరికి వచ్చినప్పుడు; తత్కాల లగ్నమునకు ౩-౫-౭-౧౦-౧౧ లో నెచ్చటనైనను చంద్రుడుండి గురువుచేత చూడబడి, ఆ చంద్రుడు కృష్ణపక్షాంత్య భాగము వాడు కాకయున్నను, నీ చరాశిగతుడు కాకయున్నను, ఆకనా వరులకు వివాహము పాసగునని భావింప వలసినది. అని వసిష్ఠవచనంబు. (ఇట్లే ప్రశ్నయోగంబు లెన్నియో గలవుగాని యికాలమున నట్టిదైవజ్ఞభక్తితో ప్రవర్తించు వారరుదుగాన నావిషయమింతతో విపరింపం బడి యున్నది.)

శ్లో॥ యదిలగ్నగతం క్రూరస్తస్మాత్స్తప్తమగరికుజం ।

విశ్లేయంమరణంపుంసం సప్తమాభ్రాంతరేయది ॥ ౧౦ ॥

తా॥ ప్రశ్నలగ్నమున క్రూరగ్రహముండి, ౭వ యింటిలో నంగా రకుడుండిన నాపాంతనము చేసినట్లయితే ౭ ఏండ్లలోగా వరునికి మరణయోగంబని నారదవచనము. (ఇట్లుండగా, పాడితీసి వేసికొనునంత మర్యాదతో జ్యోత్స్నుని నడిగెడు వారు, దాక్షిణ్య శ్రాద్ధముగా జెప్పెడు జ్యోత్స్నులు; వీదప వారే మంచలగ్నముననే ముహూర్తము చేసితిమే, ముండమోసెనని మ్రొక్తుకొనుట; చివరకు జ్యోతిష మబ్బమని కొండలు; ఇట్లునూటికి తోచినట్లు మాటలు. కావున;—ఎంతెంత భక్తి శ్రద్ధలతో శాస్త్రమును పాటింతురోవారికి అంతంత ఫలించును. శాస్త్రమర్యాద తెలియని వారికిం జెప్పుట దుష్టరంబు - అనుసంగతిని సూచించుటకై ఈవిషయము వ్రాయబడె. తెలిసికొను విషయంబులు - పెక్కుగలవు. గ్రంథవిస్తర భీతిచే నింత

తో నిలుపుదము.) వివాహ ప్రశ్నమునందలి పంథ్యామృత పత్త్యాది లక్షణకంబులను ఇట్లే ఎఱింగెడు సదుపాయంబులు గలవు.

౫. అంగారక దోషవిచారము.

శ్లో॥ ధనేవ్యయేచపాతాలే జామిత్రేచాప్తమేకుజే ।

స్త్రీణాంభర్తృవినాశస్సన్య త్స్పృహంభార్యావినాశనం॥

తా॥ ౨-౧౨-౪-౨-౪ ఈ యెదుస్థానంబులలో సంగారకుండుండెడు (స్త్రీ)జాతకమునకు వైధవ్యయోగంబును, పురుషజాతకంబునకు అపత్నీయోగంబును, అగస్త్యసంహితా పచనము చెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ లగ్నేవ్యయేచ పాతాలేజామిత్రేచాప్తమేకుజే ।

కన్యాభర్తృవినాశాయ భర్తాకన్యావినాశదః ॥ ౧౨ ॥

తా॥ లగ్నమున ౪-౧౨-౨-౪ ఈ యెదుస్థానంబులలోను జాతకమున కుజుడున్న నాకన్యకపని ధ్వంసము చేయుననియును, పతికి అట్లుండిన పత్ని నిధ్వంసము చేయుననియును కేరళీయ పచనంబు.

శ్లో॥ అరోగ్నిపికూరదృగ్విక్రీకుజం పాపఫలప్రదం ।

స్వాధిష్ఠితంస్వదృష్టంచ భావనాశయతిధ్రువం ॥ ౧౩ ॥

అర్కేందుక్షేత్రజా తానాంకుజదోషానవిద్యతే ।

స్వాచ్చమిత్రభజాతానాం వీడకోనభవేత్కిల ॥ ౧౪ ॥

తా॥ కుజుండు అగ్నిస్వరూపుండును క్రూరదృశులగువాండును వక్రకుండును రౌద్రుండునగుటచేత పాపఫలము నిచ్చువాడు. తానుచేరిన

మఱిదానుచూచిన భావంబును నాశముచేయును. కావున ౭వ ఇల్లు భార్యకుభర్తృస్థానం బనియును తెలిసి, అందలో కుజుడు లేనట్లును కుజుడు దానిని చూడనట్లును జాతకమున్న సంగారదోషము తేదనియును, అట్లున్న సంగారకదోషము గలదనియును తెలియవలయును. అయ్యంగారకుని యుచ్చక్షేత్రముగు మకరలగ్న జాతకము వారికిని, వాని స్వక్షేత్రములయిన మేషవృశ్చికములలో పుట్టినవారికిని, వాని మిత్రులగు రవిగురు చంద్రక్షేత్రములనగా కర్కటకసింహధను మీఁనలగ్నముల వారికిని కుజదోషము చూడనక్కర లేదనియును సామాన్యపచనంబులు గలవుగాని ; రెండు జాతకంబులలోను అంగారకదోషమును సమానముగా చూచి యాదాంపత్యమును కలుగించుటలో మేలని భావము.

శ్లో॥ దంపత్యోర్జన్మకాలేవ్యయధనహిబుకేసప్తమేరంధ్రలగ్నే
లగ్నాచ్చంద్రాచ్చశుక్రకాద పిఖలునివనభూమిపుత్రస్త్ర
యోశ్చ ॥ దాంపత్యందీర్ఘకాలంసుతధన బహుళంపు
త్రలాభంచపాఖ్యం ! దద్యాదేకత్రహీనోమృతిరఖిల
భయంపుత్రనాశంకరోతి ॥ ౧౫ ॥

తా॥ దంపతులకు రెండుజాతకంబులలోను ; లగ్నమునుండియును చంద్రుని నుండియును, శుక్రునినుండియు, ౧-౨-౪-౨-౪-౧౨ ఈ ౬ స్థానంబులలో సంగారకుండుండిన యెడల నాదాంపత్యము దీర్ఘకాలము నుభించును. బిడ్డలు సంపదగల్గియుండును కావున కుజదోషముగల వరునికి

కుజదోషముగల కన్యనిచ్చి పెండ్లిచేయవలయును. అటుగాక నొక్కజాతకమున కుజదోషముండి మఱియొకచోట లేకయుండినచో పుత్రనాశంబు, మరణము, భయము గల్గును. అనునదిసిద్ధాంత వచనము.

విశేషసూచన—లగ్నముకన్నను చంద్రుడు, చంద్రునికన్నను శుక్రుండు; దోషము తక్కువగాన, రెండు జాతకంబులలోను - దీనిలో లగ్న కుజదోషమున్న దానిలోను లగ్న కుజదోషము; దీనిలో చంద్రకుజదోషమున్న దానిలోను చంద్రకుజదోషము; దీనిలో శుక్రకుజదోషమున్న దానిలోను శుక్రకుజదోషము; ఇట్లుండనగును. అయితే అట్లు తటస్థించనపుడు, ఒకటిలో లగ్నమునకు కుజదోషముండి మఱియొకటిలో చంద్రకుజదోషములు మాత్రమున్నను కావచ్చును.

౬. జాతకీయవైధవ్యయోగ పరిహారోపాయంబులు.

శ్లో॥ యోయోభావస్వమి దృష్టోయుతోవా ।

సామ్రోవాస్యాశ్రయ తస్యాభివృద్ధిః ॥

పాపై రేవంతస్యభావస్యహాని ।

ర్షిదేవప్రవ్యాప్తృచ్ఛతాం జన్మతోవా ॥ ౧౬ ॥

తా॥ అనుభట్టోత్పల వచనముంబట్టి సప్తమస్థానమును సప్తమాధిపతిగాని పూర్ణచంద్ర బుధగురు శుక్రులుగాని చూచియో చేరియో ఉండినయెడల, మఱియు ౧౦వ యింటిలో శుభగ్రహములున్నయెడల వైధవ్యా రిప్తయోగము పరిహారంబని పీఠూషనుధాకర టీకాకారుని మతముగా నున్నది. ఇదియును గాక-

శ్లో॥ సావిత్రిత్యాదివ్రతాదీని భక్త్యాకుర్వంతియాఃస్త్రియః ।

సాభాగ్యంచనుహృత్వంచ భవేత్సాంసుసంతతిః ॥

తా॥ భక్తితోడనేస్త్రీలు సావిత్రివ్రతాదులను చేయుదురో వారికి సంపదయును దాంపత్యసుఖంబును సంతానంబును గల్గియుండునని వ్రత ఖండలో చెప్పబడినది.

శ్లో॥ అవైధవ్యకరై ర్యోగైః వివాహపటలోదితైః ।

వరాయాయుష్యతేదేయా కన్యావైధవ్యయోగజా !

తా॥ వివాహ పటలమునందు చెప్పబడిన వైధవ్య యోగములు లేనట్లుగా నాయుష్మంతుండగు వరునికి, వైధవ్య యోగంబునందు పుట్టిన కన్యకను ఇచ్చి పెండ్లిచేయవలయును. అని సంహితా సారవచనంబు. అట్టి వైధవ్యము నివ్వని యోగంబు లేవియినను కుంభ వివాహము, అశ్వశ్శ వివాహము, మొదలగునవి ధర్మశాస్త్ర విహితంబులు.

౭. సామాన్యముగా వరనిశ్చయమున

శుభాశుభ నిమిత్తంబులు.

శ్లో॥ వాదిత్రతూర్యఘోషావీణావేణప్రగీతశబ్దాశ్చ ।

శంఖధ్వనిఃప్రశస్తం కృచ్ఛాకాలేకుమారీణాం ॥

కృకలానవానరగగదః భసంశ్లేషణంమిథోపిభవేత్ ।

దైవజ్ఞపృచ్ఛకానాం కన్యావకత్రసంరమతే ॥ ౨౦ ॥

త్రింశాంశకశ్చేతి త్రివర్గపట్నం ।
 శుభం శుభవ్యోమచరాధిపత్యం ॥ ౧౫౫ ॥
 యః పాపపద్మర్గభ్రాసాదోషః ।
 పంచాంగ సౌమ్య గ్రహలగ్నజాతం ।
 గుణౌఘమంభోధి మమోఘబాణః ।

శుక్లవృత్తశేషం ఖలు రాఘవస్య ॥ ౧౫౬ ॥

తా॥ ఈవరకు చెప్పిన పద్మర్గలలో శుభగ్రహ వర్గలే శుభఫల
 దంబులు. ఒకవేళ పాపవర్గబుండినను పంచాంగ సౌమ్యగ్రహ లగ్నశుద్ధి
 గుణముండినయెడల శ్రీరామ బాణము నముద్రమును శోషించినట్లు ఆపద్మ
 ర్గదోషమును శోషించుచుండునని వసిష్ఠవచనము. కావున ౬ వర్గలలో ౩
 వర్గలైనను శుభవర్గలుగా నుండుట చాలమేలని యెఱుంగనగును.

౫౩. యోగినీ నక్షత్రంబులు సఫలములు.

శ్లో॥ పాష్టేశశాక్రా ద్రససూర్యనందా ।
 పూర్వార్ధమధ్యా పరభాగయుగ్మం ॥
 భర్తాప్రియః ప్రాగ్యుజ్జభేస్త్రియాంస్యై ।
 నృధ్యేద్వయోఃప్రేమ పరేప్రియాస్త్రీ ॥ ౧౫౭ ॥

తా॥ రేవతి మొదలు ౬ నక్షత్రంబులు పూర్వార్ధ యోగినీ నక్షత్రం
 బులు, వీట్లలో పెండ్లి జరిగినయెడల కన్యకు వరుడు ప్రియుడుగా నుం

డును. ఆర్ద్ర మొదలు ౧౨ నక్షత్రంబులు మధ్యభాగ యోగినీ నక్షత్రంబు
 లనంబడును. వీట్లలో పెండ్లి జరిగితే వధూవరులు పరస్పర ప్రీతియుక్తులై
 యుందురు. జ్యేష్ఠ మొదలు ౯ నక్షత్రంబులు అక్షరభాగ యోగినీ నక్షత్రం
 బులనంబడును. వీట్లలో పెండ్లి జరిగిన వరునికి కన్యప్రియురాలుగా నుండు
 నని చింతామణి వచనంబు.

౫౪. గండాంతదోషవిచారము.

తా॥ గండాంతమునగా సంధివిశేషము. అది యనేక విధములు. నక్ష
 త్రసంధి, తిథిసంధి, లగ్నసంధి, యోగసంధి, కరణసంధి, వర్షసంధి, ఆయ
 నసంధి, ఋతుసంధి, మాససంధి, పక్షసంధి, దినసంధి, రాత్రిసంధి, మధ్యా
 హ్నసంధి ప్రాతఃసంధి, సాయంసంధి, నిశీధసంధి యనియును:—వీట్లలో
 కొన్నిటియిచ్చట చూపంబడుచున్నవి:—

శ్లో॥ సాపేంద్రపౌష్ణధిష్ఠ్యాం తే షోడశాంశాభసంధయః ।

తదగ్రభేష్వాద్యజాతాఃపాపాగండాంతసంజ్ఞకాః॥ ౧౫౮॥

ఉగ్రం సంధిత్రితయజం గండాంతత్రితయం మహత్ ।

మృత్యుదంజన్మయానాదివివాహ స్థాపనాదిషు ॥ ౧౫౯॥

తా॥ ఆశ్రేష జ్యేష్ఠ రేవతి యీమాడు నక్షత్రములలో నక్షత్రప్ర
 మాణ ఘటికలలో ౧౬ లో నొకపాలు భసంధియనంబడును ముఖ మూల
 అక్షిని యీమాడు నక్షత్రంబులలో నాది భాగము గండాంత సంజ్ఞకలది.
 ఈసంధిగండాంతముల నుండి పుట్టిన దోషము ఉగ్రం బసంబడును. జన్మప్ర

యాణ వివాహ ప్రతిష్ఠాదులలో నిది మృత్యుప్రదము. కావున నీఘటికలను వదలి ముహూర్తము గ్రాహ్యమని నారదవచనములు. ఇది నక్షత్రసంధి గండాంతము.

శ్లో॥ కుశీరసింహయోశ్చాపకీటయో ర్హీనమేషయోః ।

గండాంతమంతరాశం తన్నాడికానిధనప్రదా ॥ ౧౬౦ ॥

తా॥ మీన కర్కాటక వృశ్చికంబులలో కడపటయును, మేష సింహ ధనూరానులలో నాదిభాగమునను, చేరి ఒక్కొక్క గడియ గండాంత కాలంబనబడును. దానిని త్రోసి లగ్నము పెట్టికొనవలయును. ఇది లగ్న గండాంతం బనంబడును. అని కశ్యపవచనము.

శ్లో॥ పూర్ణానందాఖ్యయో స్తిథ్యోస్సంధిర్నాడిద్వయంసదా ।

గండాంతంమృత్యుదం జన్మయాత్రోద్వాహప్రతాదిషు ॥

తా॥ పంచమి దశమి పూర్ణిమల కడపటను, ప్రతిపత్ పక్షి యేకాదశీ తిథులలో నాదిలోను రెండేసి గడియలు తిథిగండాంతం బనంబడును. దీనిని తప్పించి ముహూర్తమును పసగును. అని నారదవచనము.

శ్లో॥ తథైవతిథిగండాంతం నాస్తీందాబలశాలిని ।

తథైవలగ్నండాంతం నాస్తీజీవేబలాన్వితే ॥ ౧౬౧ ॥

తా॥ చంద్రుడు బలశాలిగానుండిన తిథిగండాంత దోషపరిహారము. గురుడు బలిష్ఠుడైయుండినచో లగ్నగండాంత దోషపరిహారంబని శాకల్యసంహితా వచనంబు.

శ్లో॥ పక్షోబ్జసంధి స్మృతినంచమాన ।

సంధిస్మృత్యాడ్యం కలుసంధ్యయోశ్చ ॥

నాడ్యశ్చతస్రస్తిథి ఋతుయోగం ।

సంధిస్తదధికం కరణస్యసంధిః ॥ ౧౬౩ ॥

తా॥ ఇట్లే, సంవత్సరసంధి, రాత్రీ దినములు; మాససంధి ౩ దినములు; సంధ్యాసంధి ౩ గడియలు; తిథిసంధి ౪ గడియలు; నక్షత్రసంధి ౪ గడియలు; యోగసంధి ౪ గడియలు; కరణసంధి ౨ గడియలనియు వసిష్ఠవచనము.

శ్లో॥ ఋతుంతేపుత్రనాశస్సన్య న్మాసాంతేతుధనక్షయః ।

వర్షాంతేవర్షనాశస్సన్య ద్ద్రహణాత్సర్వానాశనం ॥ ౧౬౪ ॥

తా॥ నక్షత్రగండాంతము సంతాన హానినిచ్చును; మాసాంతగండాంతము ధనహానినిచ్చును; వర్షాంతగండాంతము స్వవర్షహానినిచ్చును; గ్రహణగండాంతము సమస్త విధములలో జెరుచును. అని గురువచనము. ఇట్లు సంధిగండాంత విచారమును తత్ఫలవిచారంబును ఆపారముగానున్నది. ఇంతతో చాలును.

౫౫. గండాంత దోషపరిహారము.

శ్లో॥ గండాంతదోష మఖిలంముహూర్తోభిజిదాహ్వయః ।

హంతియద్వన్మృగవ్యాధిం పక్షిసంఘమివాఖిలం ॥

తా॥ అభిజన్మహూర్తము గండాంత దోషమునంతటిని, మృగవా
ఘడు పక్షుల గుమిగిగుమ్మడులిపి నట్లు పరిహరించి రక్షించునని పసివ
వచనము. అనిన నేమంటే, ఏదోగండాంతం పడెనని బహుగుణ యుక్తమగు
అభిజన్మహూర్తమును పదలరాదని భావము.

౫౬. కర్తరీదోష విచారము.

శ్లో॥ వ్యయేమార్గగతిః కూరేవక్రీహారో ధనేయది ।

తౌచలగ్నాంశతుత్యాచ తదాఘోరాఖ్యకర్తరీ ॥ ౧౬౫ ॥

తా॥ వివాహలగ్నమునకు ౧౨లో ఋజుగతి కూరగ్రహము, ౨లో
వక్రగతి కూరగ్రహము, గల్గియుండిన పక్షమున, మఱివారు లగ్నభాగలకు
సమముగా నుండిన ఘోరమగు కర్తరీదోష మనంబడునని గణవచనము.

శ్లో॥ లగ్నస్యపృష్ఠా గ్రహయోరసాధీ ।

స్సాకర్తరీస్యా దృఙ్మవక్రగత్యోః ॥

తావేవశీఘ్రోయదివక్రచారో ।

నకర్తరీచేతి వితామహూక్తిః ॥ ౧౬౬ ॥

తా॥ అటుగాక ౧౨లో వక్రమగు, ౨లో ఋజుగతి కూరుడు
మన్నను ఈకర్తరీదోషములేదు. అనగా కూరసంఖి మధ్యలగ్నము కర్తరీ
దోషముగలది. వారు శీఘ్రగతి గల గ్రహములైనను దోషములేదు. ఇట్లు
బ్రహ్మవచనంబని పసివ వచనంబుగలదు.

శ్లో॥ కూరగ్రహమధ్యగతే ।

లగ్నేచంద్రేథ వాకరగ్రహణం ॥

తేయమసద నాభిముఖం ।

గమనంచేచ్ఛంతి కన్యాయాః ॥ ౧౬౭ ॥

తా॥ ఈకర్తరీదోషయుక్త లగ్నంబునైనను, చంద్రుడు లగ్నమునం
బుండునపుడైనను, వివాహము చేసినపక్షమున, నక్కనన్యకకు మరణమును
నిశ్చయించినట్లగునని వసిష్ఠవచనంబు.

౫౭. కూరసౌమ్య గ్రహనిర్ణయము.

శ్లో॥ సూర్యభౌమశని రాహుకేతవః ।

పాపసంజ్ఞాఘ చరాఃక్షయిచంద్రః ॥

పూర్ణచంద్ర గురుశుక్రసోమజాః ।

సర్వకర్మసుహి సౌమ్యభాచరాః ॥ ౧౬౮ ॥

తా॥ క్షీణచంద్ర రవి కుజ శని రాహు కేతువులు కూరులనియా
ను ; పూర్ణచంద్ర బుధ గురు శుక్రలు సౌమ్యులనియును ; సమస్త శుభక
ర్మలయందును గ్రహింపనగును. అని పసిష్ఠవచనంబు.

౫౮. సంగ్రహదోష విచారము.

శ్లో॥ శశాంకేగ్రహసంయుక్తే దోషస్సంగ్రహసంజ్ఞకః ।

సూర్యేణసంయుతే చంద్రేదారిద్ర్యంభవతిధ్రువం ॥

అథ కన్యావైధవ్యయోగశాస్త్రః

తత్ర మార్కండేయః :—

బాలవైధవ్యయోగేతు కుంభేందు ప్రతిమాదిభిః ।
 యౌత్వా శాస్త్రం తతః పశ్చాత్కన్యో ద్వాప్యేతివాపరే ।
 తత్ర పునర్భుత్వా భావఉక్తో విధానఖండే ।
 స్వర్ణాంబు పిప్పలానాంతు ప్రతిమాం విష్ణురూపిణీం ।
 తయాసహ వివాహేతు పునర్భుతం నజాయతే ॥

సూర్యారుణ సంవాదే :—

వివాహాత్పుర్వ కారేచ చంద్ర తారా బలాన్వితే ।
 వివాహోక్తేన మంత్రేణ కుంభేన సహవోద్వహేత్ ।
 సూత్రేణావేష్టయేత్పశ్చాద్దశతతు విధానతః ॥
 కుంకుమాలంకృతం దేహం తయో రేకాంతమందిరే ।
 తతః కుంభంచ నిస్సార్య ప్రభజ్య సలిలాశయే ।
 తతోభిషేచనం కుర్యాత్పంచపల్లవవారిభిః ॥

కుంభప్రార్థనా తత్తైవ :—

వరుణాంగ స్వరూపాయ జీవనానాం సమాశ్రయ ।
 పతిం జీవయకన్యాయా శ్చిరం పుత్రసుఖం కురు ॥
 దేహి విష్ణోవరందేవ కన్యాంపాలయ దుఃఖతః ।
 తతో లక్ష్మీరవస్తాడ్యాం పరాయ ప్రతిపాదయేత్ ॥

మూర్తిదానమపి తత్తైవోక్తం :—

ద్రాహ్మణం సాదుమామంత్ర్య సుసూజ్య వివిధార్హణైః ।
 తస్మై దద్యాద్విధానేన విష్ణోమ్మూర్తిం చతుర్భుజాం ॥

శుద్ధవర్ణ సువర్ణేన విత్తశక్త్యాథవా పునః ।
 నిర్మితాం రుచిరాం శంఖ గదా చక్రాఙ్క సంయుతాం ॥
 దదానాం వాససీపితే కుముదోత్పల మారిసీం ।
 సదక్షిణాంచ తాం దద్యాన్మంత్రమేన ముదీరయన్ ॥
 యన్మయాప్రాచిజనుషి హత్యాపత్యు స్సమాగతం ।
 విషోపవిషకస్త్రాద్యైర్హతోవాతి విరక్తయా ।
 ప్రాప్యమానం మహామోరం యశఃసౌఖ్య ధనాపహం ॥
 వైధవ్యాదతిదుఃఖౌషు నశాయ సుఖబద్ధయే ।
 బహు సౌభాగ్యసిద్ధ్యర్థం మహావిష్టోరిమాం తనుం ॥
 సౌవర్ణనిర్మితాం శక్త్యా తుభ్యం సంప్రదదేద్విజ ।
 అనఘాద్యాహమస్మితి త్రివారం ప్రజపేదితి ॥
 ఏవమన్వీతితస్యోక్తిం గృహీతా స్వగృహం విశేత్ ।
 తతో వై వాహికం కుర్యా ద్విధిం దాతామృగీదృశః ॥
 ఇత్యాది నిర్ణయసిందౌ జ్ఞేయం । ఇతి వైధవ్యయోగ కాంతిః.

అథ అర్క వివాహః

అథ తృతీయ మానుషీ వివాహ నిషేధాత్త దర్శ మర్క వివాహ ఉచ్యతే ।
 ప్రయోగ పారిజాతే మాత్యే ।
 ఉద్వహేద్రతి సిద్ధ్యర్థం తృతీయాం నకదాచన ॥
 మోహదజ్ఞానతోవాపి యది గచ్ఛేత్తు మానుషీం ।
 నశ్యత్యే వన సందేహో గర్గస్య వచనం యదా ॥

సంగ్రహే :—

చతుర్థాది వివాహార్థం తృతీయేర్కం సముద్వహేత్ ।
 ఆదిత్య దివసేవాపి హస్తార్థేవా శనై శ్చరే ॥
 శుభేదినేచ పూర్వాహ్నే కుర్యాదర్క వివాహకం ॥

ద్రా హ్యే :—

గ్రామాత్పాద్యా ముదీచ్యాం వాస పుష్పఫల సంయుతం ।
 కృత్వార్కం పురత స్తిష్ఠన్ ప్రార్థయేత్తు ద్విజోత్తమః ।
 త్రిలోకవాసిన స్సప్తార్క చాయయా సహితో రవే ।
 తృతీయో ద్వాహ జుదోషం నివారయ సుఖం కురు ।
 తత్రార్కోరోప్య దేవేకం చాయయా సహితం రవిం ॥
 వన్త్రైర్కాలైః స్తథా గంధై స్తస్మత్త్రేణైవ పూజయేత్ ।
 చతుర్థ దివసాతీతే పూర్వస్క త్తాం ప్రపూజ్యచ ।
 విసృజ్య హోమసుగ్నించ ఉద్వహేన్నానుషీం వరాం ॥

వ్యా సః :—

సుపుష్ప ఫలశక్తై క మర్క గుల్మం సమాశ్రయేత్ ।
 అర్క కన్యా ప్రథానార్థ మాచార్యం కల్పయేత్పురా ॥
 అర్క సన్నిధి మాగత్య తత్ర స్వస్త్వా దివాచయేత్ ।
 నాందీ శ్రాద్ధం సువర్ణేన అష్టవర్గా న్నప్రపూజయేత్ ।
 పూజయేత్సుధు పర్కేణ వరం విప్రస్య హ స్తతః ।
 యజ్ఞోపవీత వస్త్రాది వరాయాన్మై ప్రదాపయేత్ ॥
 అర్కం ప్రదక్షిణం కుర్వన్ జపేన్మంత్ర మిమం బుధః ।
 మమప్రీతి కరాయేయం మయాసృష్టా పురాతనీ ॥
 అర్కణా బ్రహ్మణా సృష్టా అస్మాకం ప్రణ రక్షతు
 పునః ప్రదక్షిణీ కుర్యాత్మంత్రేణానేన మంత్రవిత్ ॥
 సమస్తే మంగళేదేవి సమః సవితురాత్మజే ।
 త్రాహిమాం కృసయాదేవి వత్సీత్వంమే ఇహాగతా ॥
 అర్కత్వం బ్రహ్మణా సృష్టః సర్వప్రాణి హితాయచ ।
 వృక్షణామూది భూత స్త్వం దేవానాం ప్రీతి వర్ధనః ॥
 తృతీయో ద్వాహ జం దోషం మృత్యుంచాకు వినాశయ ।
 తతశ్చ కన్యావరణం త్రిపూరుషం కులముచ్చరేత్ ॥

ముహూర్తైర్కం నిరక్షేత స్విస్తిసూక్త ముదీరయన్ .
 అర్కః పిన్దామిమాం విప్ర యదాశక్తి విభూషితాః ।
 గోత్రాయ శర్మణే తుభ్యం దత్తాం విప్ర సమాశ్రయ .
 అంజల్యక్షత పూర్వాణి కృత్వా పిండణ పూర్వకం ।
 యావత్పంచావృతం సూత్రం తావదర్కం ప్రవేష్టయేత్ ॥
 స్వకాభోక్తేన మంత్రేణ గాయత్రీ మధివాజపేత్ ।
 వచపీఠ్యత్య పునః సూత్రం స్కందే బద్ధ్వాతి మంత్రతః ॥
 అర్కస్య పురతః సత్పాద్మక్షిణోత్తర త స్తథా ।
 కుంభాంశ్చ నిక్షిపేత్పశ్చ దాగ్నేయాది చతుష్టయే ॥
 ప్రతి కుంభం మహావిష్ణుం సంపూజ్య పరమేశ్వరం ।
 పునః ప్రదక్షిణీకృత్యా మంత్రమేత ముదీరయేత్ ॥
 మయాఽత మిదం కర్మ స్థావరేషు జరాయుజాః ।
 అర్కా పత్యానినోదేహి తత్సర్వం క్షంతు మర్హసి ॥
 ఇత్యుక్త్వా కాంతి సూక్తాని జప్త్వాతాం విసృజేత్పునః ।
 గోయుగ్మం దక్షిణాం దద్యాదంతే పుణ్యాహ మాచరేత్ ॥

శా న కః :—

తృతీయే స్త్రీ వివాహేతు సంప్రాప్తే పురుషస్యతు ।
 నాందీ క్రాద్ధం ప్రకుర్వీత స్థండిలంచ ప్రకల్పయేత్ ।
 అర్కమభ్యర్చ్య సౌర్యాచ గంధ పుష్పాక్షతాదిభిః ॥
 సౌర్యా సూర్యదేవతయా ఋదా అత్కష్టేనేతి ॥
 అర్కస్యోత్తర దేశేతు సమన్వారబ్ధి ఏతయా ।
 ఉల్లేఖనాది కంకుర్యా దాఘరాంతమతః పరం ॥
 ఆజ్యాఘ్రాతించ జహు యాత్పఃగోభి రసయైకయా ।
 యన్మైత్వా కామ కామాయే త్యేతయర్చా తతః పరం ॥
 వ్యస్తాభిశ్చ సమస్తాభి తతశ్చ స్విష్టి పృథ్వివేత్ ॥

పరిషేచన పర్యంత మయాశ్చత్యాదికం శ్రమమ్ ।

అత్ర ప్రయోగోత్కృతే నిర్ణయ సిన్ధుజ్ఞేయః ॥

ఇతి రామస్మృత్య చట్టాత్మజ కమలాకరభట్టక తే కాంతిరత్నైర్లక్ష్మ వివాహః,

दधवा मृतवत्सा मृतापत्या वा भवेत् । तुः पादपूरणे । यदाह कश्यपः—
‘स्वनीचगः शत्रुदष्टः पापः पंचमगो यदा । मृतपुत्रां करोत्येव कुलटां वा न
संशयः ॥’ इति । नारदोऽपि—‘लभ्नात्पंचमगः पापः शत्रुदष्टः स्वनीचगः ।
मृतपुत्रा तदा नारी कुलटा वा न संशयः ॥’ इति । शत्रुमित्रमध्यग्रहान्
‘मित्राणि द्युमणेः’ (६।२७) इत्यादिना वक्ष्यत्यत्रैव ॥ ५ ॥

अथ विवाहभंगयोगं पुष्पिताग्रयाह—

यदि भवति सितातिरिक्तपक्षे तनुगृहतः समराशिगः शशांकः ।
अशुभखचरवीक्षितोऽरिरंध्रे भवति विवाहविनाशकारकोऽयम् ६

यदीति ॥ सितातिरिक्तपक्षे कृष्णपक्षे यदि शशांकश्चंद्रः समराशिषु
वृषकर्कादिषु गतः सन् तनुगृहतः प्रश्नलग्नाशितोऽरिरंध्रे षष्ठेऽष्टमे वा स्थाने
स्थितः अशुभखचरैः पापग्रहैरवलोकितो भवति तदायं योगो विवाहस्य विना-
शकारको भवति । तदुक्तं नारदेन—‘कृष्णपक्षे शशी लग्नाद्युगमराशिगतो
यदि । पापदष्टो न संबंधं करोत्येवारिरंध्रगः ॥’ इति । विवाहविनाशकारक
इत्यत्र प्रयोगो समासानुपपत्तिः, तत्समाधिश्च ग्रंथांते करिष्यते ॥ ६ ॥

अथैवं प्रश्नलग्नाद्व्यामृतापत्यादियोगानभिधायेदानीं जन्मकालीनबाल-
वैधव्ययोगविचारमतिदिशंस्तत्परिहारान् शार्दूलविक्रीडितेनाह—

जन्मोत्थं च विलोक्य बालविधवायोगं विधाय्य व्रतं

सावित्र्या उत पैप्पलं हि सुतया दद्यादिमां वा रहः ।

सहस्रेऽच्युतमूर्तिपिप्पलघटैः कृत्वा विवाहं स्फुटं

दद्यात्तां चिरजीविनेऽत्र न भवेदोषः पुनर्भूभवः ॥ ७ ॥

जन्मोत्थमिति ॥ यथा प्रश्नलग्नाद्विधवायोगो विचारितस्तथा जन्मोत्थं
जन्मकालीनं च बालविधवायोगं विलोक्य जातकशास्त्राज्जन्मकालीनलग्नव-
शातो वैधव्ययोगं विचार्य वक्ष्यमाणं व्रतं कारयेदित्यन्वयः । तत्र बालविधवा-
योगानाह होरामकरंदे गुणाकरः—‘त्यक्ता धवेनोष्णकरेऽस्तसंस्थे बाल्ये-
ऽपि भौमे विधवा प्रदिष्टा । पापग्रहालोकनवर्गयाते कन्यैव वृद्धा भवतीन-
सूनौ ॥ वैधव्यं क्रूरखेटैर्मदनगृहगतैर्मिश्रितैः स्यात्पुनर्भूः पापेऽस्ते वीर्ययुक्तै-
र्भवति परिहृता प्रेयसा सौम्यदष्टे । अन्योन्यांश्चस्थयोश्च क्षितिसुतसितयोर्ब-
धकी योषिदुक्ता चंद्रोर्वीसूनुशुक्रा यदि मदनगृहे प्रेयसोऽनुज्ञया सा ॥’
इति । अन्यमपि श्लोकं पठति—‘लग्ने व्यये च पाताले जामित्रे चाष्टमे
कुजे । कन्या भर्तुर्विनाशाय भर्ता कन्याविनाशदः ॥’ इति । अथ जातकीयो
वैधव्ययोगपरिहार उच्यतेऽस्माभिः—‘द्युनाद्वाच्ये पतिसुभगते रंभभाद्रवृ-
मृत्युर्नीहारांशोरुदयगृहतस्तद्गुणश्चितनीयम्’ इति गुणाकरेण सप्तमस्थाना-

१ पतिश्च सुभगता सौभाग्यं चेति द्वंद्वः । द्यूनात् सप्तमस्थानात् पतिसुभगते वाच्ये
वक्तव्ये इत्यर्थः ।

ऋतुसौभाग्ये विचार्ये इत्युक्तम् । तत्र—‘यो यो भावः स्वामिदृष्टो युतो वा सौम्यैर्वा स्यात्तस्य तस्यास्ति वृद्धिः । पापैरेवं तस्य भावस्य हानिर्निर्देष्टव्या पृच्छतां जन्मतो वा ॥’ इति भट्टोत्पलोक्तेः । स्वस्वामिसौम्यैरीक्षितं चेत्सप्तमस्थानं भवति तदा तद्भावसुखं वाच्यम् । केचित्तु स्त्रीणां महत्परिष्ट-योगे भर्तुश्च स्वल्परिष्टयोगे तत्परिहारमाहुः ॥ अथापरिहार्ये वैधव्ययोगे प्रतीकारमाह—विधारयेति । रह इति वक्ष्यमाणमिहापकृष्टव्यम् । पित्रादिः सुतया कन्यया कृत्वा रह एकांते हि निश्चयेन सावित्र्या व्रतं विधारय कारयित्वा उत अथवा पैप्पलं पिप्पलसंबन्धि व्रतं एकांते विधारय पश्चादिमां कन्यां सुलग्ने चिरजीविने वराय दद्यात् । तदुक्तं व्रतखंडे—‘सावित्र्यादि-व्रतादीनि भक्त्या कुर्वन्ति याः स्त्रियः । सौभाग्यं च सुहृत्वं च भवेत्तासां सुसंततिः ॥’ इति । सावित्रीव्रतकरणप्रकारस्तत्रैव प्रसिद्धः । संहितासारे—‘अवैधव्यकरैर्योगैर्विवाहपटलोदितैः । वरायायुष्मते देया कन्या वैधव्य-योगजा ॥’ इति । पिप्पलव्रतमुक्तं ज्ञानभास्करे—‘बलवद्विधवायोगे बाल्ये सति मृगीदृशम् । पिता रहसि कुर्वीत तद्भगं शास्त्रसंमतम् ॥ सुदिने शुभनक्षत्रे चंद्रताराबलान्विते । अवैधव्यकरे योगे लग्ने ग्रहबलान्विते ॥ व्रतारंभं प्रकुर्वीत बालवैधव्यनाशनम् । सुस्नातां चित्रवस्त्राढ्यां कन्यां पितृ-गृहाद्बहिः ॥ नीत्वाश्वत्थशमीस्थाने यद्वा बदरिकाश्रये । आलवालं प्रकुर्वीत विपुलं मृदुकर्षितम् ॥ कुमार्याचार्यनिर्दिष्टं कृत्वा संकल्पमादरात् ॥ करकांबु-प्रपूर्णेन सेचनं प्रतिवासरम् । चैत्रे वाश्विनमासे च तृतीयाऽसितपक्षतः । यावत्कृष्णतृतीयान्या मासमेकं यथाविधि ॥ ब्राह्मणानां तथा स्त्रीणां पूजनं च समाचरेत् । तदाशिषामुयात्कन्या सौभाग्यं च सुखान्वितम् । प्रतिमां पार्वतीशानीं वैणवे भाजनेऽर्चयेत् । चंदनाक्षतदूर्वाद्यैर्बिल्वपत्रैर्यथाविधि ॥ उपचारैर्यथाशक्त्या नैवेद्यैः प्रतिवासरम् । एवं व्रतप्रभावेण बालवैधव्यनि-ष्कृतिः । जायते कन्यकानां च ततः पाणिग्रहक्रिया ॥’ इत्यश्वत्थव्रतम् । अथान्यदपि अपरिहार्यबालवैधव्ययोगापहारकं प्रकारत्रयमाह—वा रह इत्यादि । वा अथवा रह एकांते अच्युतमूर्तिः विष्णुप्रतिमा, पिप्पलघटौ प्रसिद्धौ; एषां मध्ये अन्यतरेण मनोऽभीष्टेन साकं सल्लग्नौ वक्ष्यमाणदूषणरहिते सौभाग्यगुणान्विते च विवाहलग्ने विवाहं कारयित्वा पश्चात्तां कन्यां स्फुटं लोकप्रसिद्धं यथा भवति तथा चिरजीविने आयुष्मते वराय दद्यात् पित्रा-दिरधिकारी । तदुक्तं मार्कण्डेयपुराणे—‘बालवैधव्ययोगेऽपि कुंभद्रुप्रति-मादिभिः । कृत्वा लग्नं रहः पश्चात्कन्योद्वाह्येति चापरे ॥’ इति । कुंभ इत्युपलक्षणम् । तेन मन्थन्यपि ग्राह्या । द्रुवृक्षः ‘पलाशी द्रुद्रुमागमाः’ इत्य-मरः । स चाश्वत्थ एव नान्यः । प्रतिमा विष्णुप्रतिमा शिरोभुजाद्यवयव-भुता सौवर्णी न शालग्रामशिला । सर्वत्रापि प्रमाणं वक्ष्यतेऽधुनैव ॥ कुंभ-विवाहः सूर्यारुणसंवादे—‘विवाहात्पूर्वकाले च चंद्रताराबले शुभे । विवाहोक्ते च मन्थन्या कुंभेन सह वोद्वहेत् ॥ पिता संकल्पवाह्यं च विवाहं

विधिपूर्वकम् । सूत्रेणावेष्टयेत्पश्चाद्दशतंतुविधानतः ॥ कुंकुमालंकृतं देहि
तयोरेकांतमंदिरे । ततः कुंभं च निःसार्य प्रमज्ज्य सलिलाशये ॥ ततोऽभि-
षेचनं कुर्यात्पंचपलववारिभिः । तत्सर्वं वस्त्रपूजाद्यं ब्राह्मणाय निवेद्य च ॥
कन्यालंकारवस्त्राद्यं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥' इति कुंभविवाहः । कुंभप्रार्थना
च तत्रैव—'वरुणांगस्वरूपस्त्वं जीवनानां समाश्रय । पतिं जीवय कन्याया-
श्रिरं पुत्रान्सुखं वरम् । देहि विष्णुवराहेव कन्यां पालय दुःखतः ॥'
इति । अथाश्वत्थविवाहस्तत्रैव—'द्विजान् गुरुसुहृन्नारीमंगलोच्चारणैः समम् ।
आहूयोद्वाहकाले च रम्यभूमौ सुमंडपे ॥ गत्वा प्रणम्य गौरीं च गणनाथं च
भूरुहम् । भवानीं चैव मंथानीं पिता मंत्रमुदीरयेत् ॥ उद्वाहयिष्ये विधिवद्-
श्वत्थेन मनोहराम् । कन्यां सौभाग्यसौख्यार्थहेतवेऽहं द्विजोत्तमाः । नमस्ते
विष्णुरूपाय जगदानंदहेतवे । पितृदेवमनुष्याणामाश्रयाय नमो नमः ॥
वनानां पतये तुभ्यं विष्णुरूपाय भूरुह । नमो निखिलपापौघनाशनाय नमो
नमः । पूर्वजन्मभवं पापं बालवैधव्यकारकम् । नाशयाशु सुखं देहि
कन्याया मम भूरुह ॥' इत्यश्वत्थेन सह विवाहसंकल्पप्रार्थने । विवाहस्तु
कुंभविवाहवद्विधेयः । एवं विष्णुप्रतिमया सौवर्ण्या सह विवाहं विधाय प्रति-
मादानं विधेयम् ॥ अथ प्रतिमादानविधिस्तत्रैव—'शुभे मासि सिंते
पक्षे सानुकूलग्रहे दिने । ब्राह्मणं साधुमामंज्य संपूज्य विविधार्षणैः ॥ तस्मै
दद्याद्दिधानेन विष्णोर्मूर्तिं चतुर्भुजाम् । शुद्धवर्णसुवर्णेन वित्तशक्त्याथवा पुनः ॥
निर्मितां रुचिरां शंखगदाचक्राब्जशोभिताम् । दधानां वाससी पीते कुमुदो-
त्पलमालिनीम् ॥ सदक्षिणां च तां दद्यान्मंत्रमेतमुदीरयेत् ॥ यन्मया पूर्व-
जनुषि ग्रंथा पतिसमागमम् । विषोपविषशस्त्राद्यैर्हतो वातिविरक्तया ।
प्राप्यमाणं महाघोरं यशःसौख्यधनापहम् । वैधव्याद्यतिदुःखौघनाशाय सुख-
लब्धये । बहुसौभाग्यलब्धये च महाविष्णोरिमां तनुम् ॥ सौवर्णीं निर्मितां
शक्त्या तुभ्यं संप्रददे द्विज । अनघाद्याहमस्मीति त्रिवारं प्रवदेदिति ॥ एव-
मस्त्विति विप्राशीर्गृहीत्वा स्वगृहं विशेष । ततो वैवाहिकविधिं पिता
कुर्यान्मृगीदृशः ॥' इति प्रतिमादानविधिः । एवं घटेनाश्वत्थेन वा विष्णु-
रूपेण वा एकांते विवाहं विधाय पश्चाद्वादित्रघोषपुरःसरं पित्रादिः कन्यादाना-
धिकारी कन्यामायुष्मते वराय दद्यात् । कन्यादातृनाह याज्ञवल्क्यः—
'पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो जननी तथा । कन्याप्रदः पूर्वनाशे प्रकृतिस्थः
परः परः ॥' ननु 'पुनर्भूदिधिपूरुढा द्विः' इत्यमरोक्तेर्द्विःपरिणीतायाः
कन्यायाः पुनर्भूत्वेन महादोषः संभवतीत्यपेक्षायामाह—अत्र न भवेदिति ।
अत्रैवं विधेयं—कुंभादिविवाहानंतरं कन्यायाः पुनरायुष्मद्वारेण सह विवाह-
विषये पुनर्भूभवः पुनर्भूंसंभूतो दोषो नास्ति । कुतो दोषो नास्तीत्युच्यते ।
विधानखंडे तथाभिधानात्—'स्वर्णबुपिप्पलानां च प्रतिमा विष्णुरूपिणी ।
तया सह विवाहे च पुनर्भूत्वं न जायते ॥' चकाराद्वदस्यापि—'लक्ष्मीरूपा
सदा कन्या हरिरूपं सदा जलम् । हरेर्दत्तं च यद्दानं दातुः पापहरं सदा ॥

लक्ष्मीनारायणप्रीत्यै या दत्ता कन्यका बुधैः । तारयेत्सकलं दातुः कुलं पूर्वा-
परं सदा ॥ चंद्रगंधर्ववह्मं बुधिवसोमस्मरा इमे । पतयः कन्यकानां च
बाल्यात्संतं सदैव ते ॥ तदुद्वाहविधिर्यत्नात्कृतो नो जनयेदधम् ॥ यथालि-
भुक्तं कमलं देवानां पूजनाय वै । अहं भवति सर्वत्र तथा कन्या नृणां
भवेत् ॥' इति । धर्मशास्त्रेऽपि—'यत्किञ्चित्कथितं शास्त्रे शांतिकं पतिरक्षणे ।
तत्पापमपि नो पापं येन धर्मोऽभिरक्ष्यते ॥' इति । श्रुतावपि सौमादिभिः
सहोद्वाहोऽभिहितः—'सोमः प्रथमो विविदे गंधर्वो विविद उत्तरः । तृतीयो
अग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुज्यजः ॥ सोमोऽददद्गंधर्वाय गंधर्वोऽदददग्रये ।
रथिं च पुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥' इति । अतो देवभोग्यानां कन्यानां
पुरुषविवाहे न दोषः पुनर्भूभवस्तथात्रापि । अत एव हि लोकेऽपि शिष्टा-
चारो दृश्यते—'मंथन्या भास्करो यत्नात्कृतवान्दुहितुर्विधिम् । रेणुकोऽपि
स्वकन्यायास्तस्मिन्नाहं चकार सः ॥' इति विधानखंडे विधानात् । अत एव—
'पित्रा मात्रा तथा भ्रात्रा दत्ता या तोयधारया । विप्राग्निसुहृदां साक्ष्यं
कृत्वा सोद्वाहिता भवेत् ॥' इति कात्यायनादिभिर्विवाहस्य परिभाषितत्वा-
देकदा कन्यापुरुषविवाहं निर्वर्त्य पुनर्द्वितीयपुरुषविवाहे जाते सा पुनर्भू-
रेवेत्यलमियता ॥ ७ ॥

अथास्याः कन्यायाः कीदृशमपत्यं प्रथमं भवितेति प्रश्ने स्रग्विणीछंदसो-
त्तरमाह—

प्रश्नलग्नक्षणे यादृशापत्ययुक्

स्वेच्छया कामिनी तत्र चेदाव्रजेत् ।

कन्यका वा सुतो वा तदा पंडितै-

स्तादृशापत्यमस्या विनिर्दिश्यते ॥ ८ ॥

प्रश्नेति ॥ तत्र=ज्योतिर्वित्समीपे । यादृशापत्यत्वमेव विवृणुते—कन्यके-
त्यादि । शेषं पद्यं स्पष्टार्थम् । यदाह शौनकः—'आलिङ्ग्य शिशुं कन्या
पृच्छकमाश्रित्य तिष्ठति प्राक् चेत् । स्त्रीहस्ता स्त्रीजननी पुंहस्ता पुत्रजननी
च ॥' इति । कन्या यस्यकस्यापीति शेषः ॥ ८ ॥

अथ सामान्यतो निमित्तवशेन शुभाशुभप्रश्नं स्रग्विण्याह—

शंखभेरीविपंचीरवैर्मगलं

जायते वैपरीत्यं तदा लक्षयेत् ।

वायसो वा खरः श्वा शृगालोऽपि वा

प्रश्नलग्नक्षणे रौति नादं यदि ॥ ९ ॥

त्यंते अग्निं नवभिराज्याहुतिभिः शेषेणेत्यादि 'अग्निमीळे' इति नवानां मधुच्छंदा-
ग्निर्गायत्री ॥ अग्निद्वयसंसर्गार्थं प्रथमाग्नौ प्रधानाज्यहोमे वि० । 'अग्निमीळे' इत्यादि-
नवभिर्ऋग्भिः प्रत्यृचं स्रुवेण नवाज्याहुतीर्जुहुयात् ॥ अग्नय इदमिति सर्वत्र
त्यागः ॥ होमशेषं समाप्य अयं ते योनिरिति मंत्रेण ज्येष्ठाम्निं समिधि-
समारोप्य प्रत्यवरोहेति मंत्रेण तं द्वितीयाग्नौ प्रत्यवरोह्य ध्यात्वा पत्नीद्वयान्वा-
रब्धोन्वाधानं कुर्यात् ॥ अग्निद्वयसंसर्गार्थं प्रथमसंसृष्टद्वितीयाग्नौ विहितहोमे
देवतापरिग्रहार्थमन्वाधानं करिष्ये ॥ आज्यभागांते अग्निं प्रधानं षड्वारमाज्येन
शेषेणेत्यादि ॥ प्रोक्षणीं कुशान् दर्वीस्रुवौ प्रणीताज्यपात्रे इध्यावर्हिषीत्यष्टौ
पात्राणि ॥ स्रुचि चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा पत्नीद्वयान्वारब्धो जुहुयात् ॥ अग्नाव-
ग्निरित्यस्य हिरण्यगर्भोमिरष्टी ॥ अग्निद्वयसंसर्गार्थं, संसृष्टाग्नौ प्रधानाज्यहोमे०
॥ ॐ अग्नावग्निश्चरति प्रविष्टऋषीणां पुत्रोऽधिराज एषः ॥ तस्मै जुहोमि हविषा
घृतेन मा देवानां नो मुहद्भागधेयं स्वाहा ॥ अग्नय इदं ० ॥ एवमग्रेपि ॥
आज्यस्य स्रुचि चतुर्ग्रहणं विनियोगस्त्यागश्च ॥ अग्निनाग्निर्मेधातिथिः काण्वो-
ग्निर्गायत्री ॥ अग्निद्वयसं० ॥ अग्निनाग्निः समिध्यते० ॥ अस्तीदमिति तिसृ-
णां विश्वामित्रोमिरनुष्टुप् अन्त्ये त्रिष्टुभौ ॥ अस्तीदमधि० ॥ अरण्यो० ॥ उत्ता-
नायाम० ॥ पाहिनो अग्न इत्यस्य भर्गः प्रगाथोऽग्निर्वृहती ॥ पाहिनो अग्न
एकया० ॥ भिर्वसो स्वाहा ॥ होमशेषं समाप्याहिताग्नये गोयुग्मं दत्त्वा विप्रान्
भोजयेत् ॥ इत्यग्निद्वयसंसर्गप्रयोगः ॥ "पत्न्योरेका यदि मृता दग्ध्वा तेनैव तां
पुनः ॥ आदधीतान्यया सार्धमाधानविधिना गृही ॥" द्वितीयादिविवाहकालः
"प्रमदामृतिवासरादितः पुनरुद्वाहविधिर्विरस्य च ॥ विषमे परिवत्सरे शुभो युगले
चापि मृतिप्रदो भवेत् ॥" संकटे महारुद्राभिषेकं मृत्युञ्जयमन्त्रजपं वा कृत्वा विवाहः
कार्य इति भाति ॥ "तृतीया मानुषी कन्या नोद्वाह्या म्रियते हि सा ॥ विधवा वा
भवेत्तस्मात्तृतीयेर्कं समुद्रहते ॥

अथार्कविवाहः ।

रविशन्योर्वारे हस्तक्षे वान्यत्र शुभदिने वा पुष्पफलयुतमर्कं गत्वा अर्ककन्यादातार-
माचार्यं कृत्वा रक्तगंधादिभूषितो देशकालौ स्मृत्वा मम तृतीयमानुषीविवाहजन्यदो-
षपरिहारार्थं तृतीयमर्कविवाहं करिष्ये ॥ आचार्यं वृत्वा नांदीश्राद्धांतं कुर्यात् ॥
दाता मधुपर्कयज्ञोपवीतवस्त्रगंधमाल्यादिभिर्वरं पूजयेत् ॥ अर्कस्य पुरतः स्थित्वा ॥
"त्रिलोकवासिन् सप्ताश्व च्छायया सहितो रवे ॥ तृतीयोद्वाहजं दोषं निवारय सुखं
कुरु" इति प्रार्थ्य छायायुतं रविमर्कं ध्यात्वा बिलगैरभिषिच्य वस्त्रादिभिराकृष्णेनेति
मन्त्रेण संपूज्य श्वेतवस्त्रेण सूत्रेण वा वेष्ट्य गुडौदनं निवेद्य ताबूलं दद्यात् ॥ "मम
प्रीतिकरा येयं मया स्पृष्टा पुरातनी ॥ अर्कजा ब्रह्मणा सृष्टाद्यास्मान्संप्रति रक्षतु"

इत्यर्कं प्रदक्षिणीकृत्य ॥ “नमस्ते मंगले देवि नमः सवितुरात्मजे ॥ त्राहि मां कृपया देवि पत्नी त्वं म इहागता ॥ अर्कं त्वं ब्रह्मणा सृष्टः सर्वप्राणिहिताय च ॥ वृक्षाणामभिभूतस्त्वं देवानां प्रीतिवर्द्धन ॥ तृतीयोद्वाहजं पापं मृत्युं चाशु विनाशय” इति च प्रदक्षिणीकुर्यात् ॥ अन्तःपटधारणादिकन्यादानपर्यंतं विधिं कृत्वा कन्यादाता आदित्यस्य प्रपौत्रीं सवितुः पौत्रीमर्कस्य काश्यपगोत्रामर्ककन्याममुकगोत्राय चराय तुभ्यं संप्रददे ॥ “अर्ककन्यामिमां विप्र यथाशक्ति विभूषिताम् ॥ गोत्राय शर्मणे तुभ्यं दत्तां विप्र समाश्रय ॥” दक्षिणां दत्त्वा गायत्र्या वेष्टितसूत्रेण बृहत्सामेति मन्त्रेणार्कवरयोः कंकणं बद्धार्कस्य चतुर्दिक्षु कुम्भेषु विष्णुं नाममन्त्रेण षोडशोपचारैः संपूज्यार्कस्योत्तरेर्कपत्न्यान्वारब्धो वर अस्याः सम्यक् भार्यत्वसिद्धयर्थं पाणिग्रहहोमं करिष्ये ॥ आधारदेवते आज्येनेत्यंते बृहस्पतिमग्निम् अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चाज्यद्रव्येण शेषेण स्विष्टकृतमावारांतं कृत्वा ॥ संगोभिरित्यस्यांगिरसो बृहस्पतिस्त्रिष्टुप् ॥ आज्यहोमे विनियोगः ॥ संगोभिरांगिरसो ॥ बृहस्पतय इदं ॥ यस्मै त्वेति वामदेवोग्निस्त्रिष्टुप् ॥ यस्मै त्वाकामकामाय वयं सम्राज्यजामहे ॥ तमस्मभ्यं कामं दत्त्वाथेदं त्वं वृतं पिब स्वाहा ॥ अग्नय इदं ॥ ततो व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वा होमशेषं समाप्य ॥ “मया कृतमिदं कर्म स्थावरेषु जरायुणा ॥ अर्कापत्यानि नो देहि तत्सर्वं क्षंतुमर्हसि” इति प्रार्थ्य शान्तिसूक्तपाठांते गोयुग्ममाचार्याय दत्त्वा स्वधृतवस्त्राणि गुरवे दत्त्वान्यानि धारयेत् ॥ दश त्रयो वा विप्रा भोज्याः ॥ इत्यर्कविवाहः ॥

अथाह्निकप्रारंभः ।

“श्रीमन्नाथांघ्रिकमलं दीनानाथदयार्णवम् ॥ स्मारंस्मारं कामपूरमाह्निकाचरणं ब्रुवे ॥ प्रथमोक्तो बह्वृचानां प्रकारः स तु याजुषैः ॥ ग्राह्यो यत्र स्वसूत्रोक्तो विशेषः स्यान्न बाधकः ॥ ” ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय श्रीविष्णुं स्मृत्वा गजेन्द्रमोक्षादि पठित्वेष्टदेवतादि स्मरेत् ॥ “समुद्रवशने देवि पर्वतस्तनमंडिते ॥ विष्णुपति नमस्तुभ्यं पादस्पर्शं क्षमस्व मे ” इति भूमिं प्रार्थ्य गवादिमंगलानि पश्येत् ॥

अथ मूत्रपुरीषोत्सर्गादिविधिः ।

तृणाद्यंतर्हितभूमौ शिरः प्रावृत्य यज्ञोपवीतं निवीतं पृष्ठतः कर्णे वा कृत्वा घ्राणपिधानं कृत्वा दिवा संध्ययोरुदङ्मुखो रात्रौ दक्षिणामुखो मौन्यनुपानत्क आसीनो मूत्रपुरीषोत्सर्गं कुर्यात् ॥ यज्ञोपवीतस्य निवीतत्वं विनैव कर्णे धारणमनाचारः ॥ मार्गजलदेवालयनदीतीरादौ मलोत्सर्गो निषिद्धः ॥ “हस्तान्द्वादश संत्यज्य मूत्रं कुर्याज्जलाशयात् ॥ अवकाशे षोडश वा पुरीषे तु चतुर्गुणम् ॥ ” प्रत्यर्कादिमेहने स्वशकृद्दर्शने च सूर्यं गां वा पश्येत् ॥ ततो गृहीतशिश्रु उत्थाय शौचं कुर्यात् ॥

अथ वैधव्यहरः कुम्भविवाहः ।

विवाहकर्ता पित्रादिः कन्यावैधव्यहरं कुम्भविवाहं करिष्ये इति संकल्प्य नांदी-
श्राद्धांतं कृत्वा महीद्यौरित्यादिना कुम्भस्थापनांते तत्र वरुणप्रतिमायां वरुणं
संपूज्य तत्र कलशमध्ये विष्णुप्रतिमायां विष्णुं षोडशोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥
“वरुणांगस्वरूपाय जीवनानां समाश्रय ॥ पतिं जीवय कन्यायाश्चिरं पुत्रसुखं कुरु ॥
देहि विष्णो वरं देव कन्यां पालय दुःखतः” इति ॥ ततो विष्णुरूपिणे कुम्भायेमां
कन्यां श्रीरूपिणीं समर्पयामीति समर्प्य परिवेत्त्यादिमन्त्रैरधस्तादुपरि च कुम्भं
कन्यां च मन्त्रावृत्त्या परिवेष्ट्य ततः कुम्भं निःसार्य जलाशये प्रभज्य शुद्धजलेन
समुद्रज्येष्ठेत्यादिमन्त्रैः पंचपल्लवैः कन्यामभिषिच्य विप्रान् भोजयेदिति ॥ इति
कुम्भविवाहः ॥

अथ वरस्य मृतभार्यत्वपरिहारोपायः ।

तत्र परिवेत्तृत्वपापान्मृतभार्यत्वम् ॥ तत्पापपरिहाराय प्राजापत्यत्रयं चांद्राय-
णत्रयं कृत्वा असकृन्मृतभार्यत्वयोगे तदुभयत्रयमावृत्त्या कृत्वा मृतभार्यत्वनिरा-
सनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमयुतसंख्यचर्वाज्यहोमं करिष्ये इति संकल्प्याग्नि-
स्थापनांतेऽन्वाधानम् ॥ दुर्गाग्निविष्णून् अष्टाधिकायुतसंख्याभिश्चर्वाज्याहुतिभिः
शेषेण स्विष्टकृतमित्यादि ॥ प्रतिदैवतं तूष्णीं निरूप्य प्रोक्ष्य च त्यागकाले अष्टो-
त्तरायुतसंख्याहुतिपर्याप्तं चर्वाज्यद्रव्यं यथामन्त्रलिङ्गं दुर्गायै अग्नये विष्णवे च न
ममेति त्यजेत् ॥ जातवेदसेत्यनुवाकस्य उपनिषद् ऋषयः ॥ दुर्गाग्निविष्णवो
देवताः ॥ त्रिष्टुप्छन्दः ॥ चर्वाज्यहोमे विनियोगः ॥ अनुवाकानुवृत्त्या प्रत्यृचं होमः ॥
तत्र प्रथमं चतुरधिकपंचसहस्रसंख्यश्चरुहोमस्ततश्चतुरधिकपंचसहस्राज्यहोम इत्ये-
वमयुतहोमः ॥ होमशेषं समाप्य दश विप्रान् भोजयेदिति ॥ अथ वा कस्य
चिद्ब्राह्मणस्य विवाहं कुर्यात् ॥ अथ मृतपुत्रत्वदोषे ब्राह्मणोद्वाहनं हरिवंशश्रवणं
महारुद्रजपश्चेति त्रीणि व्यस्तानि समस्तानि वा शक्त्यपेक्षया कुर्यात् ॥ रुद्रजप-
दशांशेनाज्याक्तदूर्वाहोमः ॥ हरिवंशश्रवणविधिरन्येपि विधयो विस्तरेण प्रागुक्ताः ॥

अथ कन्यादानप्रशंसा ।

यथाशक्ति भूषणालंकृतकन्याप्रदाताश्वमेधयाजीभयेषु प्राणदाता चेति त्रयः
समपुण्याः ॥ “श्रुत्वा कन्याप्रदातारं पितरः सपितामहाः ॥ विमुक्ताः सर्वपापे-
भ्यो ब्रह्मलोकं व्रजन्ति ते ॥” इति कन्यादानप्रशंसा ॥

अथ कन्यागृहे भोजननिषेधः स्त्रिया सह च ।

“विष्णुं जामातरं मत्वा तस्य कोपं न कारयेत् ॥ अप्रजायां तु कन्यायां ना-